

MOIZS ATTILA–SZABÓ G. GÁBOR

A szövetkezeti hitelintézetek története, jelenlegi rendszere és sajátosságai Magyarországon

A cikk a 19. századi kezdetektől napjainkig tekinti át a szövetkezeti mozgalom kialakulásának, fejlődésének és elterjedésének lépcsőit Magyarországon. Ismerteti a jelenlegi modellt, a hálózatok szintjeit, a külső és belső szabályozást. A szövetkezeti elvek szerepe mellett kiemeli a szektor hazai jelentőségét. Felvázolja és európai távlatokba állítja a rendszer lehetséges jövőjét, a fenntartható modell jogi megalapozottságát, mivel a kollektív európai gondolkodás fontos szerepet szán a társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségek kiküszöbölésében a szövetkezeteknek. Az európai jogalkotói szemlélet a szövetkezetre elsősorban nem gazdálkodó szervezetként tekint, hanem mint olyan társadalmi kiegyenlítő erőre, amely képes ötvözni a gazdálkodási funkciót a kulturális, szociális, közösség-szervező funkcióval. Ez a szemlélet fokozottan igaz a napjainkban kiteljesedő gazdasági, társadalmi és értékválság idején. A bemutatott fejlődési alternatívák dilemmái azt támasztják alá, hogy a takarékszövetkezetek jövőképében döntő szerepet játszik a hatékony és újjáalakított integrációs együttműködés.

1. KIALAKULÁS ÉS FEJLŐDÉS

Az 1848–1849. évi szabadságharc leverését követő politikai éra nem kedvezett a szövetkezeti mozgalom kibontakozásának, a kiegyezésig az önkéntes szerveződés semmilyen formája nem volt kívánatos jelenség az osztrák hatóságok számára. A gazdaság újjászervezéséhez az iparban és – a jobbágyfelszabadítást követően átalakulóban lévő – mezőgazdaságban tökére volt szükség, azonban ennek intézményi rendszere nem volt biztosított. Bár a 19. század közepén a hazai gazdasági viszonyok (általános szegénység, tökehiány, majd később a kapitalista fejlődés kihívásai) sok tekintetben megegyeztek a német gazdák Raiffeisen-mozgalmát kiváltó körülményeivel, a hitelszövetkezetek szervezésére a viszonylag nagyobb függetlenséget élvező, szászok által is lakott erdélyi területeken nyílt lehetőség.

Az első magyarországi szövetkezetek tehát az erdélyi hitelszövetkezetek voltak, amelyek döntően nemzetiségi alapon (magyar, szász) szerveződtek. A szászok 1851-ben Besztercén hozták létre a legtöbbek által elsőnek jegyzett magyarországi hitelszövetkezetet. Hét évvel később megalakult a Kolozsvári Kisegítő Pénztár; 1862-ben Medgyesen és Segesváron, 1864-ben Besztercén, Nagyszébenben, Szentágótán, Nagysinken, Szászrégenben, Szászvárosban és Brassón alapítottak újabb egyleteket. A magyarság a városi lakosság körében szer-

vezte az első szövetkezeteket (1863 Torda, 1864 Kézdivásárhely, Marosludas, Nagyenyed, Szamosújvár¹).

Az erdélyi magyar hitelszövetkezetek kialakulásával közel egy időben jött létre a győri (1864) hitelszövetkezet és a szintén szövetkezeti jegyeket hordozó Első Magyar Általános Tisztviselő Egylet (1865). A magyarországi hitelszövetkezeti mozgalom jellemzően *Schultze–Delitzsch* elveit követte.

Csengery Antal már a kiegészítés (1867) idején sürgette egy olyan Raiffeisen típusú hitelszövetkezeti rendszer kialakítását, ahol az egy-egy faluban, községben működő szövetkezeteket egy „Központi Népbank” fogja össze. A mezőgazdasági hitelek széles körű biztosítása érdekében az ország más régióinak nagyobb városaiban (Győr, Székesfehérvár, Debrecen) már működő hitelszövetkezetek mintájára 1886-ban *Károlyi Sándor* vezetésével megalakult a később országos hatáskörűvé vált Pestmegyei Hitelszövetkezet, majd a kisebb településeken is megkezdett, országos szervezőmunka eredményeképpen 1894-re Pest megyében 80, országszerte pedig összesen 752 hitelszövetkezet működött mintegy háromszázezer taggal. Ezzel egy időben az erdélyi szászok a Nagyszebeni Takarékpénztár köré szerveződve, szintén külön szövetkezeti központ létesítésén fáradoztak.

A törvényhozás 1898-ban megalkotta a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló XXIII. törvénycikket, így a Gazdaszövetség törekvéseinek megfelelően – és *Csengery* elgondolásához alapjaiban hasonlóan – még a törvénycikk megszületésének évében megalakult az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), amelyben a *Károlyi* által kezdeményezett hitel- és iparszövetkezeti mozgalom egyesült.

Az OKH alapításához az állam jelentős tőkével és kedvezmények biztosításával járult hozzá. Feladata a hitelszövetkezetek működésének szervezése, felügyelete, valamint általuk a vidéki mezőgazdasági és kisiparos tevékenységgel összefüggő hitel igények kielégítése volt.

A XX. század elejétől dinamikus fejlődő szövetkezeti mozgalom legjelentősebb intézményévé az Országos Központi Hitelszövetkezet vált. A hitelszövetkezetek koordinálásán és ellenőrzésén túl jelentős szerepet játszott az 1920. évi földreform végrehajtásában, a mezőgazdasági termények értékesítésében, a szövetkezeti ideológia terjesztésében és a különböző típusú szövetkezetek tevékenységének összehangolásában. Elindította a földmunkás-vállalkozások szövetkezetét, működtette a Gazdák Biztosító Szövetkezetét, valamint más biztosítókat, segélyegyesületeket és társulatokat.

Amíg a századfordulón az OKH 964 hitelszövetkezetet tömörített, 1917-ben már 2430-at. Az első világháború végére ez a szám – jelentős részben a trianoni békeszerződésnek „köszönhetően” – hozzávetőleg ezerre csökkent, és 1938-ig nem is változott, de 1939–1942-ig ismét jelentősen, 1500 darabra nőtt. A taglétszám az 1900-ban nyilvántartott 200 ezerről 1917-re 635 ezerre emelkedett, és noha 1919-ben kevesebb mint felére esett vissza, 1942-ben a tagság már megközelítette a 800 ezret, és a pénzügyi szolgáltatások 4360 településen voltak hozzáférhetőek.

Az OKH fontos szerepet vállalt a magyar szövetkezeti mozgalom kiterjesztésében, és jó példáját mutatta a pozitív, alkotó állami szerepvállalásnak. Szerencsétlen körülmény, hogy a tőkehiány miatt a II. világháború végéig folyamatosan növekvő állami befolyás és az azt

1 Más források szerint 1865 Torda, 1866 Kézdivásárhely, Marosludas, Nagyenyed, Szamosújvár.

követő diktatúra megtörte úgy az OKH úttörő szerepét, mint a kiváló gondolkodók és alkotók nevével fémjelzett, magyar szövetkezeti mozgalmat.

A második világháború több szempontból is kedvezőtlen fordulópontot jelentett a hazai szövetkezeti mozgalomban, így a hitelszövetkezetek fejlődésében is. A háború a személyi állomány és az infrastruktúra jelentős részét elpusztította, a határrendezés nyomán a hitelszövetkezetek száma 943-ra, a taglétszám 548 832 főre csökkent. Noha 1948-ig 3860 új szövetkezet (ebből 26 hitelszövetkezet) is alakult, ezek a gazdálkodó szervezetek az elszennvedett hiperinfláció miatt működésképtelenné váltak.

A gazdasági gondoknál azonban hosszú távon jóval nagyobb kárt szenvedett el a szövetkezeti mozgalom. Az új diktatúra ideológiájával nem fért össze a magántulajdonon alapuló szövetkezeti autonómia és a szövetkezeti önkormányzás; a hitelszövetkezetek – főként taglétszámuk által – túlzottan nagy súlyt képviseltek ahhoz, hogy az állam a gazdasági és társadalmi szerkezet direkt állami eszközökkel történő átalakításánál figyelmen kívül hagyja, a hitelszövetkezetek feletti teljes kontroll hiánya rontotta volna a gazdasági átszervezés határfokát.

Időközben megszületett Alkotmányunk elismerte ugyan a szövetkezeti tulajdont, de egyértelművé tette azt is, hogy a végrehajtható hatalom kezében céljai elérésének egyik leghatásosabb eszköze az állami bankrendszer lesz. A hitelszövetkezetek felszámolásának fontosabb eseményei a szövetkezeti központok irányításának átvétele és felszámolása, kormánybiztosok kinevezése, a meglévő központok helyén és vagyonuk kisajátításával az állami irányítású Magyar Országos Szövetkezeti Központ létrehozása, majd miután a vagyont a szövetkezetektől elvonta, megszüntetése. A folyamat 1952-ben ért véget, amikor az Országos Takarékpénztár (OTP) kizárólagos jogosítványt kapott a magánszemélyek bankügyleteinek végzésére, ezért a hitelszövetkezeteknek az OTP részére át kellett adni a természetes személyek ügyleteit, a vállalati ügyleteket a Mezőgazdasági Szövetkezeti Bank vette át. A felszámolt hitelszövetkezetek vagyona a Pénzügyintézeti Központozhoz került, az OSZH székházát az OTP kapta meg. A hitelszövetkezetek tervszerű felszámolása 1953-ra befejeződött.

Hamar világossá vált, hogy az OTP nem képes betölteni a vidék életében a hitelszövetkezetek szerepét, a mezőgazdasági termelés kibontakozásához szükség van a helyi igényeket kielégítő hitelintézetekre. Bár a szövetkezeti hitelintézet fogalma az 1947. évi szövetkezeti törvényben² külön alcím alatt megjelent, ez nem biztosított megfelelő jogszabályi kereteket az új szervezetek életre hívására, hiszen kizárólag az Országos Szövetkezeti Hitelintézet megalapítására vonatkozóan rendelkezett. A takarékszövetkezetek szervezésének lehetőségét és szükségességét elsőként a Minisztertanácsnak a *mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom fejlesztéséről* szóló 1956. évi 1091. számú határozata fogalmazta meg.

A határozat kihirdetését követő néhány napon belül megjelent a pénzügyminiszter 11/1956. (X. 5.) számú rendelete a falusi takarékszövetkezetekről, és nem kellett sokat várni az első takarékszövetkezet megalapítására sem (Dunaföldvár, 1956). A rendelet a takarékszövetkezet megalakulására, működésére, szerveire, betétgyűjtési és kölcsönnyújtási tevékenységére, valamint gazdálkodására és ellenőrzésére tartalmazott előírásokat. Ezek lényegesebb elemei a következők voltak: az alapító tagok minimális létszámát 25 főben tartotta szükségesnek rögzíteni, szemben a szövetkezetekre általában előírt 3 fővel, így – tekintettel

2 1947. évi XI. törvény a szövetkezetekről

az alaprészjegy 100 Ft összegben megállapított minimumára – 2500 Ft-tal megalakulhatott a szövetkezet. A tagsági viszony feltétele az általános feltételeken túlmenően az volt, hogy a tag a takarékszövetkezet működési területén bejelentett lakóhellyel vagy munkahellyel rendelkezzen.

A takarékszövetkezetek a földműves-szövetkezetek járási központja (FJK) tagjaként, illetve ellenőrzése alatt működhettek, és szigorúan a fálvakhoz kötődtek. A pénzügyminiszter külön engedélye alapján létrejött takarékszövetkezet nyilvánosan gyűjthetett betétet (állami szavatosság mellett), de kölcsönt – a mai hitelszövetkezetekhez hasonlóan – kizárólag tagjai részére nyújthatott. A szövetkezeti törvényben megfogalmazott, általános felelősségi szabályokon túl nevesítette és minősítette az igazgatóság és a felügyelő bizottság tagjainak személyes felelősségét a pénzkezeléssel és a takarékszövetkezeti ügyvitellel kapcsolatban is. Az alapszabályt és az ügyviteli szabályokat a Szövetkezetek Országos Szövetsége a pénzügyminisztériummal egyetértésben állapította meg, az ellenőrzés jogkörét az FJK mellett a pénzügyminiszter felhatalmazása alapján az OTP gyakorolta. Az ügyviteli szabályokban megállapított határ feletti pénzösszeget a takarékszövetkezet köteles volt az OTP-nél tartani. A 23/1959. (X. 15.) PM rendelet értelmében kölcsönt kizárólag mezőgazdasági céllal nyújthattak, a tagság összetételét szigorú központi arányszámok írták elő. A takarékszövetkezetek teljes adó- és illetékmentesség illetve megáltevénységük körében.

A dunaföldvári takarékszövetkezet példáját követve, 1957 végéig további 69 szövetkezeti hitelintézet alakult meg, 1958-ban már 212, egy évvel később 264 településen alakult önálló takarékszövetkezet. Miután 1959-ben a jogszabályi korlátozás megszűnt, a takarékszövetkezetek fiókokat nyitottak, így folyamatosan növekedve 1971-ben 388 takarékszövetkezet már 1143 kirendeltséget működtetett, a taglétszám pedig ismét elérte az 1942. évi 800 ezer főt (881 ezer fő, a teljes lakosság 20,6 százaléka).

A takarékszövetkezetek száma az 1971. évi III. tv. és a 29/1971. (VII. 23.) sz. PM-rendelet hatálybalépésétől kezdődően csökkenő tendenciát mutatott, amit az ebben az időszakban végbement, kölcsönösen előnyös egyesülések magyaráznak, az egyéb mutatószámok növekedése azonban töretlen volt. A 22/1978. (XI. 29.) törvényerejű rendelet értelmében betétet a takarékszövetkezet még mindig csak magánszemélyek körében gyűjthetett, kölcsönt kizárólag tagjai számára nyújthatott; e korlátozásokat az 1982. évi 32. törvényerejű rendelet oldotta fel.

A rendszerváltozás, a kétszintű bankrendszer újraszervezése (1987) és a pénzügyintézetekről és a pénzügyintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvény hatálybalépése alapvetően új kihívások elé állította a takarékszövetkezeteket. A gazdasági környezet, a piaci feltételek és a szabályozás gyökeres változása gyors döntéseket és erőteljesebb érdekérvényesítést kívánt.

Az 1992. évi I. törvény hatályba lépésekor (1992. január 20.) az összesen 5%-os piaci részesedéssel rendelkező 260 takarékszövetkezet 1752 fiókban nyújtott egyre szélesebb körű szolgáltatásokat, tagjainak száma elérte az 1 780 000 főt. Bár a takarékszövetkezetek által kezelt betét- és hitelállományok intenzíven növekedtek, a piacgazdaság által teremtett új feltételek és a társadalomban a régi erkölcsi normák helyén támadt új hatásait a formálódó, fiatal kereskedelmi bankrendszer és a kibővült ügyfélkörrel működő takarékszövetkezetek nem tudták maradéktalanul kezelni. A politikailag is erősített gazdasági liberalizmus olyan terhet rótt a bankrendszerre, amelyre az nem lehetett felkészülve (például az általános tökehiányt orvosolni hivatott, állami kamattámogatású hitelek folyósításához új gazdasági környezetben, átalakulóban lévő ágazatokban, múlt és gyakorlat nélküli kisvállalkozások

hitelképességét kellett megítélni leegyszerűsített pénzügyi tervekből), ami egyenesen vezetett az 1992–1993. évi bank- és adószolidáció³ szükségességéhez.

A takarékszövetkezetek is levonták a konszolidáció tanulságait. Nyilvánvalóvá vált, hogy önállóan egyre kevésbé képesek a versenyhelyzetnek megfelelni, és a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően szükséges a feladatok egy részének központosítása. Felismerték, hogy a közös termékfejlesztés, az egységes arculat kialakítása, az informatikai beruházások, a tőkeallokáció, a nemzetközi és hazai elszámolási és pénzforgalmi feladatok bonyolítása, az intézményvédelem, az érdekérvényesítés olyan tevékenységek, amelyek összefogással kisebb költségek mellett és hatékonyabban valósíthatók meg, ezért felerősödtek azok az integratív törekvések, amelyeknek az első eredménye az 1989-ben a takarékszövetkezetek által létrehozott csúcshank, a Takarékhank volt. A Takarékhank 1992-ben nagyarányú tőkevesztést szenvedett el, 1997-ben a Deutsche Zentral-Genossenschaftsbank (DZ Bank AG) – a német szövetkezeti központi és kereskedelmi bank 71,95% arányú tulajdont szerzett a takarékszövetkezetek 23,05% és a Hungária Biztosító 5% részesedése mellett. A bank részvényeinek visszavásárlására 2003-ban a takarékszövetkezetek vételi jogot szereztek, és a lehetőséggel éltek is; jelenleg a részvények 56,57%-át birtokolják a DZ Bank AG (38,46%) és egyéb tulajdonosok (4,97%) mellett.

Az összefogás másik jelentős eredménye 1993-ban a 256-ból 246 takarékszövetkezet által aláírt integrációs szerződés megszületése volt. A takarékszövetkezeti integráció kialakulásának okairól, céljáról fontosnak tartom kiemelni, hogy noha voltak a takarékszövetkezetek közötti együttműködésnek a szervezeti fejlődés szempontjából fontos előzményei, mint például a Takarékhank vagy az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség létrehozása 1989–90-ben, azonban magát a szerződésen alapuló, szorosabb együttműködést a magyar gazdaság rendszerváltást követő, szervezeti átalakulása nyomán kibontakozó és a bankkonszolidációt kikényszerítő belső válsága hívta életre 1993-ban.

Ez a takarékszövetkezetek nagy részének (94%-ának) részvétele mellett a polgári és egyesületi jog területén alapuló együttműködés intézményes kereteket teremtett a csoportszintű válságkezelésre és az együttes üzleti fellépésben rejlő előnyök kihasználására. Fenti célokon túlmenően megállapodtak az egy-egy takarékszövetkezet által lefedett működési terület sérthetlenségében is. Az 1991-ben létrehozott Országos Takarékszövetkezeti Biztonsági Alap (OTBA) feladatait az integrációs szerződés aláírását követően az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (OTIVA) látta el, amely a konszolidációs tőkéből, majd a takarékszövetkezetek által rendelkezésre bocsátott összegből szabályozott feltételek mellett támogatást nyújt a tagok részére.

Az integrációt az adott feltételek mellett nem vállaló takarékszövetkezetek létrehozták saját érdekvédelmi szövetségüket (TÉSZ – Takarékszövetkezetek Országos Érdekvédelmi szövetsége, 1993) és intézményvédelmi alapjukat (TAKIVA – Takarékszövetkezetek Országos Intézményvédelmi Alapja). Az elmúlt években egy pénzügyi szakmai-befektetői kör köré csoportosulva, új stratégiai együttműködési csoport alakult 6 takarékszövetkezetből és egy (néhány éve takarékszövetkezetből átalakult) kereskedelmi bankból⁴, megalapítva a harmadik magyarországi takarékszövetkezeti intézményvédelmi alapot.⁵

3 A többszintű bankrendszer kialakulását követően rövidesen állami beavatkozást vált szükségessé a vállalkozások és bankok jelentős részének pénzügyi konszolidációjához, újratökésítéséhez.

4 Regionális Pénztézetek Intézményvédelmi Alapja (REPIVA)

5 A hitelszövetkezeteknek is önálló intézményvédelmi alapja van 1994-től.

A közös szervezetek létrehozása és közös célok kitűzése ellenére azonban a folyamatosan változó külső hatásokra eltérően reagáltak a szervezetek, ami főleg az eltérő adottságoknak és a menedzsment színvonalának tudható be. A jelenleg is zajló szelekció és polarizálódás eredményeképpen a takarékszövetkezetek száma 2010. december 31-ére 134-ra csökkent⁶ (emellett hitelszövetkezet 4 db), és ez a tendencia beolvadásokkal, egyesülésekkel, illetve kereskedelmi bankká alakulásokkal tovább folytatódhat, bár 2009-hez képest – hosszú évek óta először – nem változott a számuk.

2. A JELENLEGI MODELL

2.1. A szövetkezeti hitelintézeti rendszer Magyarországon

Magyarországon a szövetkezeti hitelintézeti rendszer intézményei a következők:

1. Takarékszövetkezetek
2. Hitelszövetkezetek
3. Regionális Takarékszövetkezeti Szövetségek
4. Országos Érdekképviseleti Szövetségek (OTSZ, TÉSZ)
5. Intézményvédelmi alapok (OTIVA, TAKIVA, REPIVA, HBA)
6. Központi Bank (Takarékbank Zrt.)

1. táblázat

A szövetkezeti hitelintézeti szektor felépítése Magyarországon

Lokális szint	
1. Takarékszövetkezetek	2. Hitelszövetkezetek
Regionális szint	
3. Regionális takarékszövetkezeti szövetségek	
Nemzeti szint	
4. Országos szövetségek OTSZ, TÉSZ és kívülállók (szakmai befektetők szövetkezetei és függetlenek)	
5. Intézményvédelmi alapok OTIVA, TAKIVA, REPIVA	HBA
6. TAKARÉKBANK Zrt. (Központi, kereskedelmi banki és befektetési banki funkciók – főként az OTSZ tagjainak)	

6 Forrás: http://www.pszaf.hu/bal_menu/jelentesek_statistikak/statistikak/bankszektor

2.1.1. Takarékszövetkezetek

A takarékszövetkezet a magyar szövetkezeti hitelintézeti rendszer domináns megjelenési formája. Jogilag független, önálló gazdálkodást és üzletpolitikát folytató hitelintézetek, a kereskedelmi bankokéval közel azonos jogositványokkal. Elméletben alapelvei megegyeznek a Szövetkezeti Bankok Nemzetközi Szövetsége által 2008. október 20-án közzétett elvekk⁷ (nyitott tagság és önkéntesség, belső demokrácián alapuló tagi ellenőrzés, tagi részvétel a gazdálkodásban, önállóság és függetlenség, folyamatos oktatás-képzés, szövetkezetek szövetkezése, törődés a közösséggel), azonban ezek gyakorlati megvalósulása igen változatos, és gyakran ellentmondásos képet mutat. Eredetileg lokális alapon – egy-egy faluhoz kötődően – alakultak 1956-tól. A takarékszövetkezetek földrajzi elkülönülésüket, kizárólagos működési területük sérthetlenségét az integrációs szerződésben rögzítették.

Főbb jellemzői: minimum 200 tag (ebből legalább 67% természetes személy), 1 részjegy értéke legfeljebb 10 ezer forint (kb. 40 EUR), egy tag egy szavazat. 1 tag legfeljebb 1 másik tagot képviselhet a közgyűlésen. A részjegy értékének alacsony összegben történő limitálása nemrég került a Hpt. szövetkezeti hitelintézetekre vonatkozó fejezetébe⁸, megelőzendő, hogy a hagyományos tagság kirekeszthető legyen a részjegy névértékének növelésével.

2.1.2. Hitelszövetkezetek

Politikai felszámolásukig, azaz 1953-ig nagy múltra visszatekintő, nagy tömegbázissal rendelkező, Magyarországon széles körben elterjedt, hagyományos értékrendű, klasszikus szövetkezeti hitelintézetek voltak. Jelenleg a szektoron belüli súlyuk csekély, mérlegfőösszegük a szektor együttes 6,4 milliárd eurós mérlegfőösszegének csupán 1-2 százaléka. Leglényegesebb eltérés a takarékszövetkezettől, hogy (a pénzváltást kivéve) csak saját tagjai számára végezhet szolgáltatást.

2.1.3. Regionális takarékszövetkezeti szövetségek

Több megyére kiterjedő, az országos és helyi szint közötti szerveződések, önálló költségvetéssel és feladatokkal.

2.1.4. Intézményvédelmi alapok

A kötelező intézményvédelmi tagság 2003-ban – a hitelintézeti törvény módosításával⁹ – megszűnt, azonban a szövetkezetek közül is többen szorgalmazzák a kötelezés visszaállítását, tekintettel arra, hogy a kívülálló nagy reputációs kockázatot¹⁰ hordoznak a szektor egészére nézve. A kötelezés megszűnésétől függetlenül a szövetkezeti hitelintézetek tagjai valamely

⁷ International definition of Cooperative Banks adopted by the ICBA (International Co-operative Banking Association) General Assembly of October 20th 2008

⁸ A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény 216. § (2a)

⁹ 2002. évi LXIV. törvény 57. § (1)

¹⁰ Az intézményvédelmi alapokhoz nem csatlakozott szövetkezeti hitelintézetek esetében hiányzik az a rendszeres és független intézményvédelmi kontrolltevékenység, amelynek révén még időben felismerhetők és megelőzhetők a válsághelyzetek. Ezen pénzügyintézeteknél hiányzik továbbá az a pénzügyi alap, ami az esetleg kialakult válsághelyzetben képes fenntartani a szövetkezet fizetőképességét, likviditását és tőkeegyensúlyát, ezért ezeknél a szövetkezeteknél nagyobb az esélye egy esetleges csődhelyzet kialakulásának, ami közvetlen hatást gyakorol az egész szektor megítélésére.

intézményvédelmi alapnak. Az egyes alapok az érdekképviseltek mellé szerveződtek (OTSZ – OTIVA, TÉSZ – TAKIVA, hitelszövetkezetek – HBA), vagy éppen a közös intézményvédelmi szervezetben jut kifejezésre az együttműködésük (REPIVA).

2.1.5. Központi Bank

A Takarékbank Zrt. legnagyobb tulajdonosi és üzleti bázisát az OTSZ-integráció tagjai adják, de a többi takarékszövetkezet nagy része is tulajdonos, illetve üzleti alapon igénybe veszi szolgáltatásait. Például a TÉSZ-csoport tagjai 2011-ben kötöttek együttműködést a közös bankkártya és ATM (POS) tevékenységre.

A Takarékbank a legtöbb takarékszövetkezet fő számlavezetője, az intézmények minden üzleti területen szoros együttműködést folytatnak. Közös termékfejlesztés, forrásallokáció a megtakarításokon, konzorciális hiteleken és devizaügyleteken keresztül, teljes együttműködés a bankkártyaüzletágban, informatikai területeken, hazai és nemzetközi utalásokban, készpénzellátási területen stb.

Ezen túlmenően 2008-ban elindított gazdasági együttműködésben (TakarékPont hálózat) az ország különböző területeiről (jelenleg) 21 takarékszövetkezet, illetve 2 bankká alakult takarékszövetkezet és a Takarékbank Magyar Takarékszövetkezeti Bank Zrt. vesz részt, jogi önállóságuk megtartása mellett szorososabb, hatékonyabb együttműködési formát – közös termékek, arculat, marketing – alakítottak ki. Ez az ígéretes együttműködés az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség körébe tartozó pénzügyintézetek kb. 20 százalékának részvétele mellett zajlik, és további takarékszövetkezetek csatlakozásával megteremtheti egy szorosabb és szektorszinten eredményesebb működés alapjait

2.2. A hálózati együttműködés szintjeiről

A szakirodalom az együttműködés mélysége szerint az integrációs szövetségek különböző fokozatait azonosítja. Ezek közül az egyik legelfogadottabb *Desrocher* és *Fischer* [2005]¹¹ rendszerezése. A hálózati fejlődés szakaszait leíró modelljük alapján a szövetségek az alábbi jellemzőkkel bírnak.

2.2.1. Atomizált rendszerek

Reprezentáció: Az egységes képviselőt jelenleg is maradéktalanul megvalósul az egyes integrációs szervek tisztségviselőin keresztül, akik felhatalmazásuk alapján eljárnak az állami intézményeket, társszervezeteket, üzleti partnereket és a sajtót érintő ügyekben. Más kérdés, hogy a szervezetek egyes tagintézményeinek érdekei arányosan megjelennek-e a szervezetek által képviselt véleményekben, azaz a közösként képviselt álláspont valóban közös-e, valóban a tagintézmények szintjéről indult-e, vagy jelentős mértékben a csúcsszervezetek önállóan fogalmazták meg azokat. A takarékszövetkezeteket tömörítő két integrációs szervezetben (OTSZ, TÉSZ) a jelentősen eltérő taglétszám miatt különbözik a képviselő hatékonyága, legitimitása.

¹¹ DESROCHERS, M.–FISCHER, K. P. [2005]: The power of networks: integration and financial cooperative performance

Oktatás: Az integrációs együttműködés egyik biztató példája a közelmúltban létrehozott TakaréK Akadémia, ahol a dolgozók képzése intézményesült keretek között zajlik. A tanrendszerű képzés mellett az érdekképviseletek szakmai fórumok, vendégelőadók és szakmai utak szervezésével megalósítják az integráció szintű oktatást.

Tanácsadás: Az integrációk közvetlen tanácsadó hálózatot önmaguk nem működtetnek. A nagyobb integráció részére a TakaréKbank fejt ki, főként a termékfejlesztés és a takarékszövetkezetek számára nyújtott egyéb szolgáltatások területén tanácsadói tevékenységet. A TakaréKbank fiókhálózatának felszámolásával a közvetlen tanácsadási tevékenység visszaszorult, helyét az integrációs központok által a felső vezetők részére szervezett fórumok és termékekhez tartozó oktatások próbálják meg átvenni.

2.2.2. Megegyezésen alapuló hálózatok

Erőforrások egyesítése, egységesítése: Az erőforrások egyesítésének megvalósulási formáit a különböző hálózati szinteken el kell különíteni abból a szempontból, hogy az együttműködés eseti jelleggel, vagy előre meghatározott szervezeti keretek között jön-e létre. Az eseti jellegű együttműködések legtöbbször néhány takarékszövetkezet vagy a TakaréKbank közreműködésével alakulnak ki egy konkrét feladat – például egy, az egyes takarékszövetkezetek jogszabályban meghatározott kockázatvállalási lehetőségeit meghaladó üzleti igény¹² – megvalósítására. Hasonló eseti együttműködés jellemzi a szektort más erőforrások területén, például egy-egy reklámkampány közös kialakításakor. Ettől eltérően, a megegyezésen alapuló hálózatokban az erőforrások egyesítése előre meghatározott keretek között, akár szerződéses alapon történik, ezért a résztvevők köre is előre meghatározott. Erre is vannak példák a jelenlegi integrációs körökben: ilyenek az egyes külső szolgáltatások, mint például a hazai és nemzetközi elszámolásforgalmi rendszerekhez való együttes csatlakozás, a bankkártya-forgalmazás és bankautomata-üzemeltetés, közös társaságok létrehozása¹³ egy-egy feladat megoldására, maguk az intézményvédelmi alapok és tulajdonképpen a TakaréKbank is, hiszen ez utóbbinak jelentős részben a takarékszövetkezetek tulajdonaként a takarékszövetkezeti célokat – például termékfejlesztést – kell szolgálnia. A TakaréKPont együttműködés az erőforrások – mint a marketing, az egymás ügyfeleinek kiszolgálása, termékfejlesztés stb. – egyesítése, egységesítése tekintetében az országos integrációra támaszkodva továbblépett, érdekképviseleti együttműködés helyett üzleti hálózatot épített ki. Fontos megjegyezni, hogy a szövetkezeti szektor az erőforrások egyesítése tekintetében ugyan magán viseli a megegyezésen alapuló hálózatok jegyeit, azonban ezek a jegyek a hálózat egészére nézve nem általánosan jellemzők, az együttműködés a különböző tagok és csoportok szintjén eltérő módon (eseti vagy tervezett), eltérő intenzitással jelenik meg. A szektor az erőforrások egyesítésére irányuló törekvések szempontjából nem mutat egységes, homogén képet.

12 Ennek jó példája a konzorciális hitel. A Hpt. 79. § (2) az egy hitelintézet által egy ügyfélcsoporttal szemben vállalható, egyidejűleg fennálló kockázatok legmagasabb összegét a szavatolótőke 25 százalékában korlátozza. Amennyiben a nagyobb ügyfelek – például önkormányzatok – hiteligénye ezt meghaladja, de a takarékszövetkezet az ügyfélvesztés elkerülése érdekében ki akarja azokat szolgálni, a kockázat megosztására más takarékszövetkezetek vagy a TakaréKbank bevonásával konzorciumot szervez.

13 Ilyen társaság a TakaréK Akadémia mellett például a KÖT Biztosító Egyesület, amelyet 1993-ban az OTSZ és 92 takarékszövetkezet alapított.

Piacfelosztás: A piac felosztása területi alapon az integrációs szerződésben nincs egyértelműen megfogalmazva, egyre jelentősebb területi átfedések vannak a városokban, de a kistérségi és önkormányzati akvizíciók miatt a kisebb településeken is, ahol az erősebb (aktívabb) takarékszövetkezetek nyitnak fiókot, vagy végeznek szankciók nélkül akvizíciót a gyengébbek kárára. A takarékszövetkezetek termékköre sem egyforma, ezért szolgáltatási oldalról is megindult a piac egyfajta újrafelosztása, tehát a piaci lefedettségben átrendeződés figyelhető meg, csak korlátozott mértékben beszélhetünk megegyezésen alapuló piacfelosztásról.

Egységes megjelenés: Bár vannak kísérletek (a közelmúlt országos reklámkampánya vagy a Takarékpont), azonban a takarékszövetkezetek éppen a piac felosztásának hiánya miatt igyekeznek erősíteni saját arculatukat, ezért az egységes megjelenés csak részben valósul meg.

Közös stratégiai tervezés: Közös stratégiáról a hazai takarékszövetkezetek esetében nem beszélhetünk. Vannak többé-kevésbé általánosan elfogadott célok vagy a szövetség által kialakított elképzelések, de valódi – a szövkezeti integrációk egészére kiterjedő – stratégiai tervezés nincs.

2.2.3. Stratégiai hálózatok

Stratégiai és operációs menedzsment és ellenőrzés elkülönítése: Ezek a funkciók jelenleg a takarékszövetkezetekben valósulnak meg, nem hálózati szinten, kiszervezésük nagyon szoros integrációs együttműködést követel meg.

Prudenciális felügyelet: Alapszinten az intézményvédelmi alapok ellátnak bizonyos ellenőrzési feladatokat, azonban igazi felügyeleti eszközökkel és jogosítványokkal már nem rendelkeznek. A tényleges beavatkozás lehetőségének hiányától eltekintve, az ellenőrzésen keresztül az alapoknak szerepe lehet a tagintézmény belső védelmi vonalainak (belső ellenőrzés, vezetői ellenőrzés, munkafolyamatokba épített ellenőrzés, compliance, kockázatkezelés stb.) helyes működtetésében és annak a kockázatnak a feltárásában, amit a tagintézmény az alap egésze számára jelent.

Szerződéses viszony: Az integrációs szerződés laza jogviszonyt testesít meg, és következmények, szankciók nélkül megsérthető. Kikényszeríthető szerződéses viszony nincs.

A két kutató tanulmányának feljebb hivatkozott eredményeivel összhangban, a magyar takarékszövetkezetek a meglévő intézményrendszer ellenére az integrálódás alacsony fokán állnak. **Összességében az atomizált rendszerek szintjén működnek együtt**, bár igaz, hogy az e fejezetben hivatkozott **TakarékPont együttműködés már a megegyezésen alapuló hálózat jegyeit viseli magán**. A tanulmány eredményei alapján a piaci viszonyok a hatékonyság növelése érdekében előbb-utóbb ki fogják kényszeríteni az erősebb integrációt és a függetlenség feladását Magyarországon is.

2.3. Külső szabályozás

A külső szabályozással kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy míg korábban párhuzamosan két szövkezeti törvény rendelkezései is hatályban voltak, 2007. július 1-jével minden szövkezetre vonatkozóan életbe léptek a 2006. évi X. tv. előírásai, a korábbi 1992. évi I. és a 2000. évi CXLI. törvények hatályukat veszítették. A szövkezeti jogterület szabályozása – a másfél éves átmeneti időszakot követően – a közelmúltban egységesebbé vált.

A szövetkezeti törvény egyebekben meghatározza a demokratikus önkormányzás és belső szabályok keretfeltételeit, az önálló jogi személyiség jellemzőit, amelyek megkülönböztetik a szövetkezeteket az egyéb szervezetektől, illetve rögzíti a szövetkezetek átalakulására, egyesülésére stb. vonatkozó szabályokat. A jogszabály az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján tárgyalja a szövetkezetek érdekképviseleti szerveinek tevékenységi körét, és garanciát nyújt az érdekképviseleteknek a szövetkezeteket érintő jogalkotási folyamatokban való részvételéhez. Bár ezt a garanciát az 1992. évi I. szövetkezeti törvény is tartalmazta, a gyakorlatban sokszor nem jutott érvényre (mint például a szövetkezeti törvény módosításáról szóló 1994. évi XLIV. törvény előkészítése során), a 2000. évi CXLI. törvényből pedig ideiglenesen ki is került.

Egyelőre nincs jelentős gyakorlati hatása a Parlament által 2006-ban az Európai Tanács 2003. évi 1435. sz. rendeletével és 72. sz. irányelvével összhangban elfogadott, az európai szövetkezetekről szóló 2006. évi LXIX. számú törvénynek. A hazai szövetkezeti hitelintézetek eddig nem éltek a jogszabály adta lehetőséggel, a határokon átnyúló európai szövetkezet létrehozásával, megmaradtak a helyi, nemzeti bázison. A speciális szabályozás területén a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. sz. törvény (Hpt.) 2007. évi, a hitelintézetek tökémegefelelését szabályozó, lényeges módosítása nem tesz különbséget a szövetkezeti és nem szövetkezeti hitelintézetek között.

A takarékszövetkezeteknek szentelt, megkülönböztetett figyelem eredményeképpen, bár a társasági adó az összes pénzügyi intézmény számára egységes, a rendkívüli adók között bevezetett bankadó jelentős kedvezményt biztosít 50 milliárd forint mérlegfőösszegig a pénzügyintézetek számára; ebbe a sávba szinte az összes takarékszövetkezet beleesik. Az adó mértéke 50 milliárd forint korrigált mérlegfőösszegig 0,15%, efelett 0,53%. A takarékszövetkezetek egy részét is érintő bankkonszolidációtól eltekintve, a szektor korábban semmilyen támogatást nem kapott, igaz, nem is volt rászorulva.

2.4. Belső szervezet, irányítás

A takarékszövetkezetek legfőbb szerve a közgyűlés, amelyet a sokszor több ezres taglétszám miatt területi elven (általában egy-egy fiók tagságára) szerveződő részközgyűlések formájában tartanak. Még jellemzőbb azonban a minimum 50 főből álló küldöttgyűlés összehívása, hiszen a közgyűlési hatáskorból gyakorlatilag a normál gazdálkodást érintő, minden lényeges döntés átruházható erre a testületre. Ezalól a küldöttgyűlés hatáskörének megállapításán kívül cég felszámolása, egyesülése stb., továbbá gazdasági társasággá alakulása, befektető tag felvétele, pótbefizetés elrendelése és a részjegy névértékének megváltoztatása jelent kivételt. Küldöttgyűlés megtartása esetén is évente össze kell hívni a közgyűlést, de mivel az aktuális döntéseket (pl. mérleg elfogadása, tisztségviselők választása) a küldöttgyűlés hozza, ezek a közgyűléssel sokszor formálisak, tájékoztató jellegűek.

A takarékszövetkezetek igazgatósága legalább három főből áll, és legalább egy főállású, ügyvezető tagja van (belső tag). Elnökét – a tagokhoz hasonlóan – legfeljebb 5 évre a közgyűlés (küldöttgyűlés) választja. A felügyelőbizottság szintén legalább három tagú.

A takarékszövetkezetekben minimum kettős ügyvezetés van. A szövetkezeti törvény és a hitelintézeti törvény a vezetők személyét eltérően szabályozza. A szövetkezeti törvény

szerinti vezető tisztségviselők az igazgatóság tagjai (akikre előírás a szervezetzeti tagság feltétele, hacsak az alapszabály a különleges szakértelmet igénylő pozíciók betöltésére vonatkozóan eltérően nem rendelkezik), míg a Hpt. szerinti vezető állású személyek az igazgatóság elnöke, aki egyben a szervezetnek is az elnöke, az fb-elnök és az ügyvezetők. Az ügyvezetőknek a Hpt.-ben foglalt szakmai követelményeknek (végzettség, gyakorlat, jó hírnév) kell megfelelniük.

2.5. *Tagpolitika*

Egyértelműen téves volt az a kilencvenes évek elejéig fennálló elmélet, amely agitációval, vagy a termékek értékesítéséhez feltételként szabottan növelte a szervezet létszámát. Általános szövetpolitikai célként a taglétszám növelése rendre megjelent a szervezetek éves terveiben, így valóban hatalmas taglétszám jött létre anélkül, hogy ennek bármely gyakorlati haszna lett volna. Ellenkezőleg, a kezelhetetlen taglétszám nemcsak az újonnan belépő tagok számára volt formális – akik jelentéktelen vagyoni hozzájárulásukra mint egyfajta hiteldíjra tekintettek, és az üzleti kapcsolat megszűnését követően tényleges kapcsolatuk megszakadt a takarékszövetkezettel –, hanem azoknak a „valódi” tagoknak is, akiknek tagsági jogosítványai, befolyásuk a nagyszámú „tulajdonos” mellett jelentéktelenné váltak. Emellett a menedzsment fokozott adminisztrációs teherrel találta szemben magát, amelynek kezelésére különféle szükségmegoldások születtek, és tovább csökkentette a tagi jogviszony szervezetzeti jellegét.

Miután a szervezetpolitikai előírások (magával a szervezetpolitikával együtt) letűntek, megkezdődött a szervezetzi „bázis” leépítése. A takarékszövetkezetek többsége – elsősorban az alaprészjegyek összegének emelésével – fokozatosan csökkentette taglétszámát, akár az akkori jogszabályi minimumig (15 fő). Ennek több előnye volt: egyrészt a takarékszövetkezetek adminisztrációs terhei csökkentek, ismét hatékonyabbá vált a szervezet, másrészt a szervezetzi tagságot egyre inkább olyan tagok alkották, akik a jelképesnél több vagyoni kockázatot is vállaltak, ezért valódi tulajdonosként kezdtek viselkedni.

A létszám csökkenésével azonban a szervezet tőkepótló képessége is csökkent. A jogszabályalkotás¹⁴ ezt a folyamatot kedvezőtlennek ítélte, és a túlzott tulajdonosi koncentráció elkerülése érdekében rövidesen 200 főre emelte a minimális taglétszámot. Tény, hogy a 200–500 fős taglétszám még kezelhető, azonban ez annyiban jelent valódi védelmet a tőkére nézve és valódi gazdasági erőt, amennyiben ez a potenciál aktív. A menedzsment egyik legfontosabb feladata ezért, hogy mozgósítsa tagjait, azokat aktivitásra készítse a takarékszövetkezet érdekében. Rendszeresen konzultáljon a tagsággal (például részközgyűléseken) a szervezet céljairól, problémáiról, szerezze be a tagság rendelkezésére álló információkat, vonja be őket személyes kapcsolataikon keresztül az akvizíciós munkába, a társadalmi kapcsolatok szélesítésébe.

14 L. 2002. évi LXIV törvény 57. § (1), hatályos 2003. január 1-jétől.

2.6. Üzletpolitika

A takarékszövetkezetek csaknem teljes körű banki szolgáltatást nyújtanak, kockázatvállalási lehetőségeik azonban korlátozottak, így a lakossági hitelek mellett jellemzően a mikro- és kisvállalkozások, illetve egyre több önkormányzat tartozik az ügyfélkörükbe. Üzleti döntéseit a takarékszövetkezet teljesen önállóan hozza, azért teljes vagyonával felel. Fizetésképtelenség esetén az intézményvédelmi alapok állnak helyt tagjaikért. Ez a különböző alapokban eltérően működik: van olyan alap, amelyben folyamatos tagi befizetésekkel segíyalapot halmoztak fel és van, ahol csak fizetésképtelenség esetén döntenek a beavatkozás módjáról (pl. alárendelt kölcsöntőke nyújtása).

Magyarországon a szövetkezetek átlagos taglétszáma az utóbbi évtizedben csökkenő tendenciát mutat, ami azzal is összefüggésbe hozható, hogy a részjegyek alacsony névértéke aránytalanul kicsi lett az évtizedek során felhalmozódott szövetkezeti vagyonhoz („generációs alap”)¹⁵ képest, a tagok egyéni vagyoni felelőssége jelentéktelen a döntéseikkel kockáztatott vagyon mérete mellett. Ez maga után vonta az alaprészjegyek névértékének felemelését, ami a taglétszám csökkenéséhez vezetett; a formálisból ténylegessé váló vagyoni érdekelttség viszont felerősítette a tagság magasabb osztalék utáni igényét, ezért elmondható, hogy az üzletpolitikát egyre inkább a profitorientáltság határozza meg. Ezzel együtt általában a tagok által tulajdonolt részjegyek névértékének együttes összege csak kis hányadát teszi ki a szövetkezeti vagyonnak, a szövetkezet saját tőkéjének.

A takarékszövetkezetek jellemzően betételhelyezők a bankközi piacokon, ügyfelektől származó forrásaik jelentősen meghaladják az ügyfeleknek nyújtott hiteleket.

A szektor hitel/betét aránya 2010. december 31-én 50,4% volt, azaz kétszer annyi betétel rendelkeztek, mint amennyi hitelt nyújtottak. A hitelek feletti forrásaik túlnyomó részét magyar állampapírokba és bankközi betétekbe helyezték el. A részvénypiaccal jellemzően nincsenek kapcsolatban.

2.7. A szövetkezeti elvek a takarékszövetkezetekben

A magyar takarékszövetkezetek előszeretettel folytatták azt a hitelszövetkezeti gyökerekből fakadó gyakorlatot, hogy új ügyfeleik részére előírták a kötelező taggá válást azzal a céllal, hogy erősítsék azok szövetkezetek iránti elkötelezettségét. Ez a gyakorlat azonban – megítélésem szerint – amellet, hogy sértette az *önkéntesség* alapelvét, nem érte el a kívánt célt, hiszen az így kialakult tagviszony formális maradt, nem volt mögötte az átlagos bank-ügyfél kapcsolaton túlmutató tartalom.

A menedzsment tudatosan törekszik olyan összetételű tagság kialakítására, amellyel céljait könnyebben elérheti, így a *nyitott tagságot* próbálják korlátozni (például a rossz szándékú befektetők kizárása érdekében is), amennyire ezt a mindenkori jogszabályok lehetővé teszik. A tagság „irányított” összetétele csökkentette a *belső demokrácián alapuló tagi ellenőrzés* hatékonyságát is.

Ehhez kapcsolódó, de nem tipikusan takarékszövetkezeti és nem is tipikusan magyar jelenség a takarékszövetkezet menedzsmentjének bebetonozása: az irányított tagság és az

15 L. FONTEYNE, WIM [2007]: Cooperative Banks in Europe – Policy Issues

alacsony tagi részvétel, illetve a közvetlen érdekeltség hiánya a gazdálkodásban (összességében az alacsony szintű tagi kontroll) lehetővé teszi a takarékszövetkezetek felső vezetése számára, hogy periodikusan (általában 5 évente), sokszor ellenjelölt nélkül újraválasztassák magukat. Ezt erősítik a határozatlan idejű (akár életük végéig szóló) ügyvezetői kinevezések is. A menedzsment ilyenfajta röghöz kötése távol áll a hagyományos szövetkezeti értékektől, és ronthatja a szövetkezet versenyképességét.

A klasszikus szövetkezetek további fontos jellegzetessége volt, hogy a szövetkezeti tagok aktívan részt vettek a szövetkezet gazdasági tevékenységében. A szövetkezeteknek ez az ún. „személyegyesítő” tulajdonsága már a kezdetektől kevésbé volt domináns (egyéb, pl. mezőgazdasági szövetkezetekhez képest) a hitelszövetkezetek esetében, mert a pénzügyi tevékenység természeténél fogva alapvetően tőkeegyesítő. Napjaink takarékszövetkezeteiben a személyes közreműködést azok a dolgozók valósítják meg, akik egyben a szövetkezet tagjai is, azaz általában a tagság kis százaléka. A banki tevékenység egyrészt speciális képzettséget igénylő szakterület, másrészt az elérhető nyereség nem növelhető hatékonyan a létszám emelésével, ezért eleve nincs lehetőség a *tagság széleskörű részvételére a gazdálkodásban*.

A szövetkezeti értékeként nevesített *gondoskodás és szociális felelősségvállalás* a tagok egymás, illetve tag és közösség közötti viszonyában egyaránt értelmezhető. Klasszikus formáiban még fellelhető volt a tevőleges, cselekvő gondoskodás a tagok és családjaik között, a modern szövetkezetre az anyagi gondoskodás a jellemző, például közösségi alapot hoznak létre egyes, a tagság által előre meghatározott (szociális, sport, kulturális stb.) célok támogatására. Mivel az alap az eredménytartalékból képezhető, értelemszerűen csökkenti a szövetkezet vagyont, rontja hatékonyságát és jövedelmezőségét, ezért, ha a menedzsment eredményorientált, háttérbe szoríthatja ezeket az értékeket.

A fentiek alapján belátható, hogy a takarékszövetkezetek esetében, főképpen speciális tevékenységük miatt sok esetben sérülnek a szövetkezeti elvek, és ez háttérbe szoríthatja a szövetkezeti értékeket is, amelyek megkülönböztetik őket más szervezeti formában működő pénzügyi intézményektől, így főleg a részvénytársaságoktól.

3. A SZÖVETKEZETI SZEKTOR JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁGON¹⁶

A takarékszövetkezetek a hazai bankrendszer 2010. évi 33 708 milliárd forint mérlegfőösszegéből 1734 milliárd Ft (5,1%) eszközállománnyal részesedtek, az összes bankbetét 10,5%-át (1450 Mrd Ft) birtokolták. A szövetkezetek által kihelyezett 731 Mrd Ft hitel a bankszektor 3,5%-a volt. A 8,5 Mrd Ft adózás előtti eredmény a teljes hitelintézetek szektor 14,5%-a, azonban a bankokat sújtó, eltérő mértékű bankadó nagy arányban torzítja a képet, 2009-ben ez az arány 3,9% volt. A takarékszövetkezetek mintegy 1800 fiókot tartanak fenn, több mint 8400 főt foglalkoztatnak, ez a bankszektorban dolgozó, összes munkavállaló 21%-ának felel meg. Átlagosan együttesen 2010-ben 120 Mrd Ft saját tőkével rendelkeztek a

16 2010. december 31-én, forrás: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete http://www.pszaf.hu/bal_menu/jelentesek_statistikak/statistikak/bankszektor

takarékszövetkezetek (a szektor 4,3%-a), átlagos éves tőke megfelelési mutatójuk 14,7% volt. Az 1980-as évek végén a szövetkezeti hitelintézetek tagjainak száma elérte a 2 millió főt, azonban ez a taglétszám napjainkra alig 100 ezer főre csökkent.

4. A TAKARÉKSZÖVETKEZETI RENDSZER JÖVŐJE

4. 1. A takarékszövetkezetek fejlődési lehetőségei

Az előző fejezetek eredményeképpen kibontakozik egy olyan modell, amely hosszú távon életképesse teheti a magyar takarékszövetkezeteket, megtartva azok jogi önállóságát. Ezek a szervezetek társadalmi sejtek is, és olyan értékrendet képviselnek, amely nagyban hozzájárulhat Magyarország gazdasági és társadalmi aszimmetriáinak kiegyenlítéséhez, ellensúlyozásához.

Ennek a modellnek a főbb jellemzői:

- **Alapegységei** az önálló jogi személyiséggel rendelkező, önmagukban is **életképes takarékszövetkezetek**, amelyeknek 200–500 fős taglétszámuk van, és tagjaik érdekelték a takarékszövetkezet gazdálkodásában. Az érdekeltség jelentős részben a szövetkezet rendelkezésére bocsátott tőke hozamában, az osztalékban testesül meg, ami azt feltételezi, hogy a részjegytulajdonosok nemcsak formális tőkével járulnak hozzá a gazdálkodáshoz, hanem tényleges vagyoni kockázatot vállalnak, ezért erősödik a tagi kontroll. Ehhez szükséges az alaprészjegy összegének legalább 1 millió forintra emelése. Természetesen a banki kamatok feletti osztalék csak hatékony működéssel érhető el, ami véget vet a jelenlegi túlélési stratégiának.
- A szövetkezetek nem feltétlenül földrajzi alapon szerveződnek, a tagság összetételében fontos szerepet játszik a közösségi értékírányultság, ami részben szakít a szövetkezés klasszikus értékeivel¹⁷, és olyan – a takarékszövetkezetekben ma is fellelhető – alapértékekből építkezik, mint a szolidaritás, méltányosság, bizalom, lojalitás, rugalmasság és a kölcsönösen előnyös együttműködés. Összességében a **tagság** egy-egy társadalmi – valamilyen szempont szerint **homogén – egységből**¹⁸ **szerveződik**.
- A kölcsönösen előnyös együttműködés különböző szervezeti szinteken valósulhat meg, ami megköveteli a kialakult **integrációs szintek újragondolását**. Az új modellben azok a takarékszövetkezetek szövetkeznének elsődleges szinten, amelyeknek az együttműködése kölcsönösen előnyös. Ez az azonos fejlődési szakaszban vagy hasonló üzemméretben, azonos szolgáltatási színvonalon működő szövetkezetek szorosabb együttműködését eredményezheti a közös igények kielégítésére, illetve a közös problémák megoldására. Ebből kifolyólag nem egy vagy két érdekképviselőbe tömörülhetnek, hanem annyiba, ahány – a fenti szempontok szerinti – homogén csoport alakítható belőlük. A következő szinten ezek az érdekképviselőtek működhetnek együtt országos érdekképviselőként, ahol az egyes érdekképviselői szervek delegáltjaikon keresztül képviseltetik magukat.

¹⁷ ICA [1995]

¹⁸ Pl. azonos földrajzi környezet, szociális helyzet

- Az ilyen együttműködés megköveteli a **függetlenség bizonyos mértékű feladását** a csoportelnyők kihasználása érdekében (közös stratégia kidolgozása, közös beszerzések, arculattervezés stb.), azonban ez a különböző csoportokban a tagok szándékától függően eltérő mélységű lehet, tehát kialakulhatnak teljesen laza és teljesen szoros integrációk is, nem sértve ezzel a tagok önállóságát – a jelenlegi rendszertől eltérően –, hiszen az együttműködés szorosságát a tag választhatja meg.
- A kialakult integrációs szervezetek **tulajdonolnak és működtethetnek egy vagy több központi szolgáltatót**, amelyik piaci alapon, de nonprofit jelleggel végzi el azokat a tevékenységeket, amelyek integrációs vagy takarékszövetkezeti szinten hatékonyan nem valósíthatók meg (nemzetközi pénzügyi kapcsolatok, termékfejlesztés, tőkeallokáció, esetleg követeléskezelés, ingatlannal kapcsolatos szolgáltatások, informatikai szolgáltatások stb.). Ezek a területek szövetkezeti vagy részvénytársasági formában működtethetők, egy részük pénzügyi intézményként.
- Ennek megfelelően az **intézményvédelem területén is több szervezet alakulhat ki**: akár csoportonként is létrejöhetnek az intézményvédelem különböző erősségű szintjei (az alárendelt kölcsöntőke nyújtásától a legszorosabb kockázati közösséggig), vagy több csoport tarthat fenn ilyen alapot, de elképzelhető a csoportoktól független szerveződés is.

A modern takarékszövetkezet tehát olyan aktív tagságú, közösségi értékekre irányult társadalmi egység, amely sajátos értékrend alapján, alulról felfelé szerveződve homogén csoportokat, többszintű szervezeti hierarchiát alakít ki a közösségi együttműködés előnyeinek kihasználása érdekében.

4.2. A fenntartható modell jogi megalapozottsága

A fenti alternatíva megvalósíthatósága számos szabályozási kérdést vet fel, meg kell találni ezek jogi megoldását:

- A szervezeti és gazdasági önállóság mellett a jogi függetlenség megvalósítása, ami továbbra is biztosítja a takarékszövetkezetek számára az önrendelkezés, önkormányzás, önálló üzletpolitika folytatását, de egyidejűleg aláveti magát egy ésszerű garanciális rendszerre épített kockázati közösségnek, egységes piaci megjelenésnek, stratégiai céloknak.
- Az integrációs szervezeti rendszer átalakítása, a szövetkezet és az integrációs intézmények, nemzeti és szupranemzeti szintű együttműködésének elősegítése, akár „európai szövetkezetek” létrehozása.
- A takarékszövetkezetek közötti verseny újraszabályozása, etikai kódex kialakítása.

Általában a szövetkezetek (tehát nem kifejezetten csak a takarékszövetkezetek) függetlenségét megítélésem szerint jogszabályok nem korlátozzák, sőt az önállóságot az állam a legmagasabb szintű jogszabályi védelemmel, alkotmányos garanciával óvja: (12. § (1)) „Az állam támogatja az önkéntes társuláson alapuló szövetkezeteket, elismeri a szövetkezetek

*önállóságát.*¹⁹ Az Alkotmányból (1949. évi XX. törvény) építkező, részletes szabályozás, a jelenleg hatályos (2006. évi X.) szövetkezeti törvény az európai jogalkotói szemlélethez közelít²⁰, és ahogy a jogszabály általános indoklása rámutat, a kodifikáció az európai szövetkezetekre vonatkozóan állapít meg szabályokat, tehát a tisztán egy tagországban honos személyek által alapított szövetkezetekre nem tartalmaz kötelező rendelkezést.

A szövetkezeti szövetségek nemzetközi együttműködésének régóta kialakult intézményrendszere van, azonban maguknak a szövetkezeteknek a nemzeti szint feletti működését az európai szövetkezetekről szóló törvény teszi lehetővé. A hazai szövetkezeti hitelintézetek számára különösen a forrásgyűjtés szempontjából komoly lehetőségeket tartogat a nemzeti határokon átnyúló szövetkezés, azonban ehhez szükség lenne a hitelintézetekre vonatkozó, eltérő nemzeti speciális szabályok összehangolására is.

A Hpt.-ből 2003. január 1-jétől kikerült a takarékszövetkezetek kötelező intézményvédelmi alapi tagsága, ami erősítette a szövetkezetek önállósági törekvéseit, ezzel együtt csökkentette az intézmények külső kontrolljának a hatékonyságát és a rendszer biztonságát. A kötelező tagság megszüntetése megteremtette ugyanakkor a lehetőséget arra, hogy az intézményvédelmi alap önkéntes alapon hivatalszerű, vertikális irányú mechanizmusok helyett csoportgaranciális vagy keresztgaranciális szinten szerveződjön újjá. Az intézményvédelem egyrészt a szövetkezetek horizontális együttműködésének fontos pillére, másrészt a pénzintézeti rendszer stabilitásának egyik intézményi feltétele, ezért újra jogszabályi szintre kell emelni a kötelező intézményvédelmi tagságot, előírva az alapszervezeti felépítésének alternatíváit, a kölcsönös függőség szabályait, a támogatási lehetőségeket és a külsőkontroll-funkciók elemeit.

Szükséges lenne továbbá tehát a Hpt. olyan irányú módosítása, amely lehetővé teszi, hogy a kizárólag takarékszövetkezeti tagsággal megalakított, másodlagos szövetkezetek pénzügyi intézményként működhessenek.

Úgy kell módosítani a hitelintézeti törvényt, hogy erőteljesebben vegye figyelembe a pénzügyi intézmények szervezeti sajátosságait, adottságait és lehetőségeit, tehát a követelményeket a kockázatosság mértékével és jellegével arányosan kell megállapítani, illetve biztosítani kell, hogy egyes követelményeknek a takarékszövetkezetek csoportszinten felelősenek meg. A tulajdonosi kontroll erősítéséhez a formális tagi részvétel valós érdekeltségégre kell alakítani, amelyhez szükséges a minimális alaprészjegy értékének egységes és a tagok számára tényleges vagyoni kockázatot jelentő meghatározása.

19 A szövetkezetek állam általi *támogatása* többet sugall a valós szándéknál, a demokratikus jogállam intézményrendszere pedig önmagában garantálja a szövetkezet jogi önállóságát, ezért annak hangsúlyozása idejéértelen és szükségtelen. A szövetkezet a szövetkezés megvalósulási formája, ezért nem elsősorban erre vonatkozóan kell a garanciát megfogalmazni, mint ahogy a vállalkozás szabadsága helyett sem a társasági formák kerülnek felsorolásra, hanem maga a szövetkezés aktusa, ennek megfelelően: *Az állam biztosítja a szövetkezés szabadságát, elismeri a szövetkezet társadalmi hasznosságát.*

20 Lásd pl. a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 193. számú ajánlása, az Európai Unió Tanácsának 1435/2003/EK rendelete, illetve irányelve, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása (SZNSZ, 1995)

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A kollektív európai gondolkodás fontos szerepet szán a társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségek kiküszöbölésében a szövetkezeteknek.

Nagyon lényeges tehát, hogy az európai jogalkotói szemlélet a szövetkezetre elsősorban nem gazdálkodó szervezetként tekint, hanem mint olyan társadalmi kiegyenlítő erőre²¹, amely képes ötvözni a gazdálkodási funkciót a kulturális, szociális, közösségszervező funkcióval. Ez a 2003-ban elfogadott szemlélet²² fokozottan igaz a napjainkban kiteljesedő gazdasági, társadalmi és értékviselés idején.

A bemutatott fejlődési alternatívák dilemmái azt támasztják alá, hogy a takarékszövetkezetek jövőképében döntő szerepet játszik a hatékony és újjáalakított integrációs együttműködés. Ezt bizonyítják azok az elméleti munkák is, amelyek a fejlett piacgazdaságokban vizsgálták az összefüggéseket a hatékonyság és az együttműködés mélysége között.

Bár az elmúlt néhány évben felgyorsult a kiútkeresés, és történtek kísérletek a szövetkezeti integráció megreformálására, átfogó jövőkép és konkrét célok hiányában ezek nem hoztak áttörést. Nem segítette a közös stratégiai célok megfogalmazását az sem, hogy az integráció a közelmúltban a szövetkezetektől idegen módon a menedzsment meghatározó tulajdonosi szerepvállalásának lehetőségét hangsúlyozta, ami a szövetkezés zsákutcája, és szemben áll a nemzetközi trendekkel.

Konzervatív üzletpolitikájának köszönhetően a takarékszövetkezeti szektor a válság ideje alatt is stabil és likvid maradt; ha részesedései nem is nőttek jelentősen, de üzleti, társadalmi és politikai megítélésük, ismertségük és elismertségük jelentősen javult 2008 óta. A jelenlegi kormányzat többször hangoztatta, hogy fontos szerepet szán a szektornak a gazdaság élénkítését célzó programok végrehajtásában. Együttes célként középtávon 10-15 százalékos piaci részesedés elérését fogalmazták meg.

A kibontakozó válság ugyanakkor erősítette a takarékszövetkezeti vezetőkben az egymásrautaltság érzését, és ezzel felgyorsíthatja az integráció átszervezésére irányuló folyamatokat. Ennek első lépése, hogy leszámoljanak azzal a talmi értékrenddel, amely nem a takarékszövetkezetek sajátja, és felismerjék valós értékeiket. Az értékek definiálása segítségével meghatározhatók azok a célok, amelyek a takarékszövetkezetek létjogosultságát napjainkban is megalapozzák.

21 Rabobank Nederland Economic Research Department: Countervailing power of cooperative banks (2008. október 9.). Nem közzétett dokumentum

22 L. az európai szövetkezet (SCE) státútumáról az Európai Unió Tanácsának 1435/2003/EK rendeletét: Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for an European Cooperative Society (SCE)

IRODALOMJEGYZÉK

- A szövetkezetekről szóló 1947. évi 11. törvény
- Council Regulation [2003]: Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE)
- DESROCHERS, M.–FISCHER, K. P. [2005]: The Power of Networks: Integration and Financial Cooperative Performance, Working Paper 05-14, CIRPÉE, Quebec, Kanada
- DI SALVO, R. [2002]: La gouvernance des systèmes bancaires mutualistes et coopératifs en Europe. *Revue d'Économie Financière*, N° 67, 165–177. o.
- FONTYNE, W. [2007]: Cooperative Banks in Europe – Policy Issues. *IMF Working Paper* No. 07/159, <http://ssrn.com/abstract=1007908> 2007,
- ICBA [2008]: A „szövetkezeti bank” fogalmának a Szövetkezeti Bankok Nemzetközi Szövetsége (International Co-operative Banking Association – ICBA) 2008. október 20-i ülésén elfogadott meghatározása
- KISS Gy. [2008]: Trend- és paradigmaváltás? *Bank és Tőzsde*, 2008. 1–2., 22–27. o.
- MeH [2003]: A Miniszterelnöki Hivatal Szövetkezetpolitikai Kollégiumának munkaanyagából
- MOISZS A. [2009]: A takarékszövetkezetek fejlődési irányai. PhD Tanulmányok 8., PTE Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs
- MOISZS A. [2009]: A vagyonnevelés etikai és jogi problémái a takarékszövetkezeteknél, *JURA* 15. évf. 1. sz., Pécs
- PARTL, M. [2009]: Presentation held in 14.10.2009. at the ÖGV-TÉSZ meeting in Vienna, Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, http://www.pszaf.hu/bal_menu/jelentesek_statistikak/statistikak/bankszektor
- Rabobank Nederland Economic Research Department [2008]: Countervailing power of cooperative banks (Working Paper)
- RÉTI, M. [2007]: Mit biztosít ma a jogszabályi háttér Magyarországon a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban? (A közösségi fejlődés új lehetőségei; Nyilvános kommunikáció a szociális szövetkezetekről című 2007. november 5-én elhangzott konferenciaanyag kibővített változata)
- SZNSZ [1995]: A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról. *Szövetkezés*, 16. évf. 2. sz., 77–78. o. (Statement on the Co-operative Identity: Cooperative Principles for the 21st Century, <http://www.ica.coop/ica/info/enprinciples.html> based on ICA News, No. 5/6, 1995)